

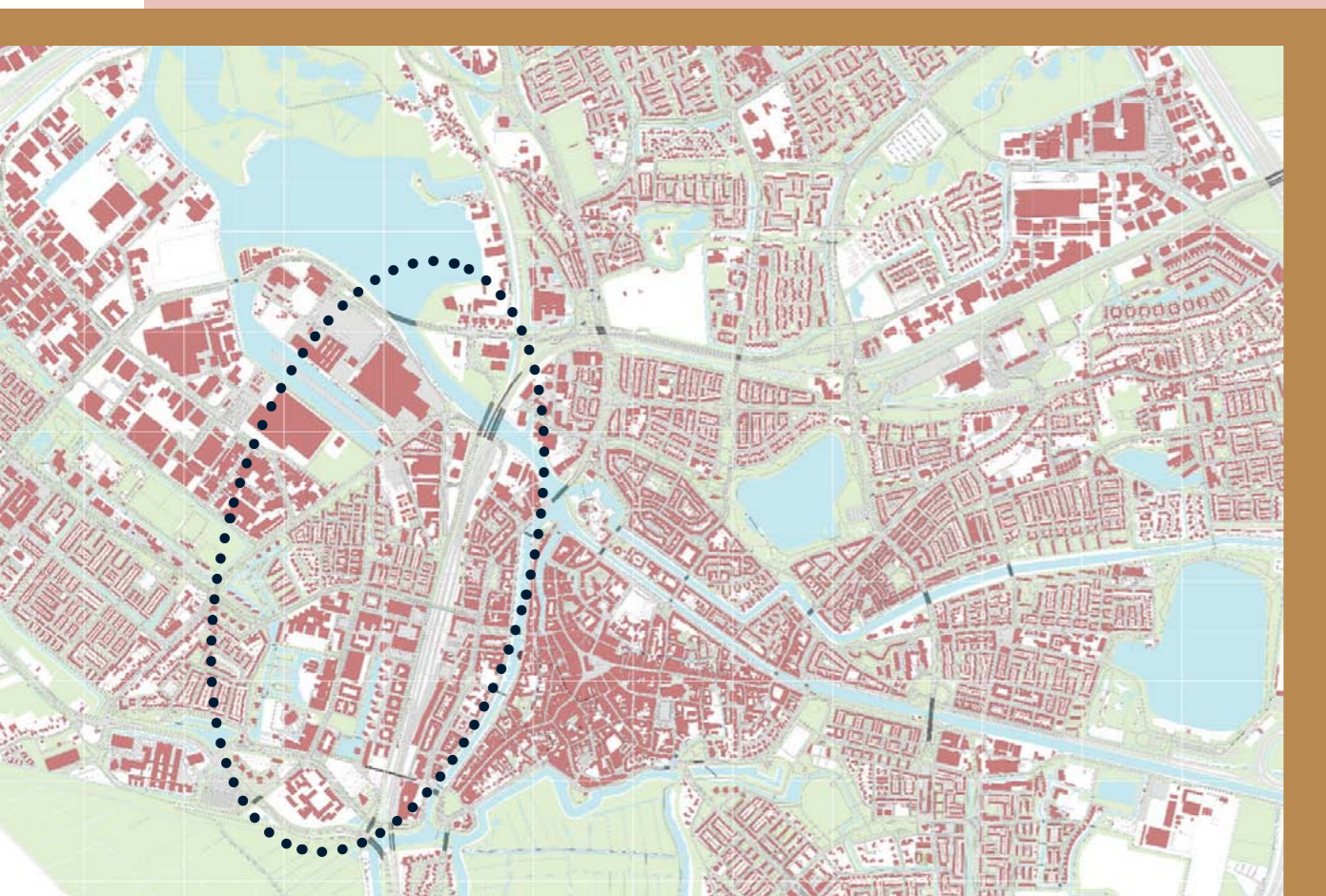
RAPPORTAGE STAND VAN DE SPOORZONE

JUNI 2019

SPOOR
ZONE

'S-HERTOGENBOSCH

Inhoud

01
Inleiding ₄

02
Stedelijk programma en mix van functies ₁₂

03
Kwaliteit openbare ruimte en bereikbaarheid ₂₆

04
Herbestemmen en restauratie van industrieel erfgoed ₃₄

05
Ruimte bieden voor innovatie en experiment ₃₈

06
Duurzame gebiedsontwikkeling ₄₀

07
Aanpak programma Spoorzone ₄₄

01

Inleiding

De Spoorzone is in functies en karakter een aanvulling op de historische binnenstad en krijgt een steeds nadrukkelijker rol in de stad. Het is een broedplaats voor kenniswerkers, studenten, ondernemers en inwoners. Dit is de reden om zowel de binnenstad als de Spoorzone verder te ontwikkelen.

De binnenstad van 's-Hertogenbosch en de Spoorzone vormen samen hét hart van de stad: enerzijds door de fijnmazige, historische binnenstad met zijn belangrijke bovenregionale winkelfunctie, horeca en culturele voorzieningen in een historisch decor en anderzijds, nadrukkelijk hieraan verbonden, de wat meer robuuste Spoorzone met zijn bovenregionale instellingen, grote bedrijven, onderwijsfuncties, diversiteit aan wonen en experimenteergebieden.

Het programma Spoorzone 's-Hertogenbosch is in 2017 van start gegaan. Na diverse bijeenkomsten met belanghebbenden, stakeholders en bewoners, heeft de gemeenteraad van 's-Hertogenbosch in maart 2018 de concretere ontwikkelrichtingen en aanpak Spoorzone 's-Hertogenbosch vastgesteld.

Het programma Spoorzone 's-Hertogenbosch is nu twee jaar onderweg. Tijd om om de stand van zaken en verwachtingen voor de komende tijd toe te lichten. Voor u ligt de rapportage 'Stand van de Spoorzone' van mei 2019.

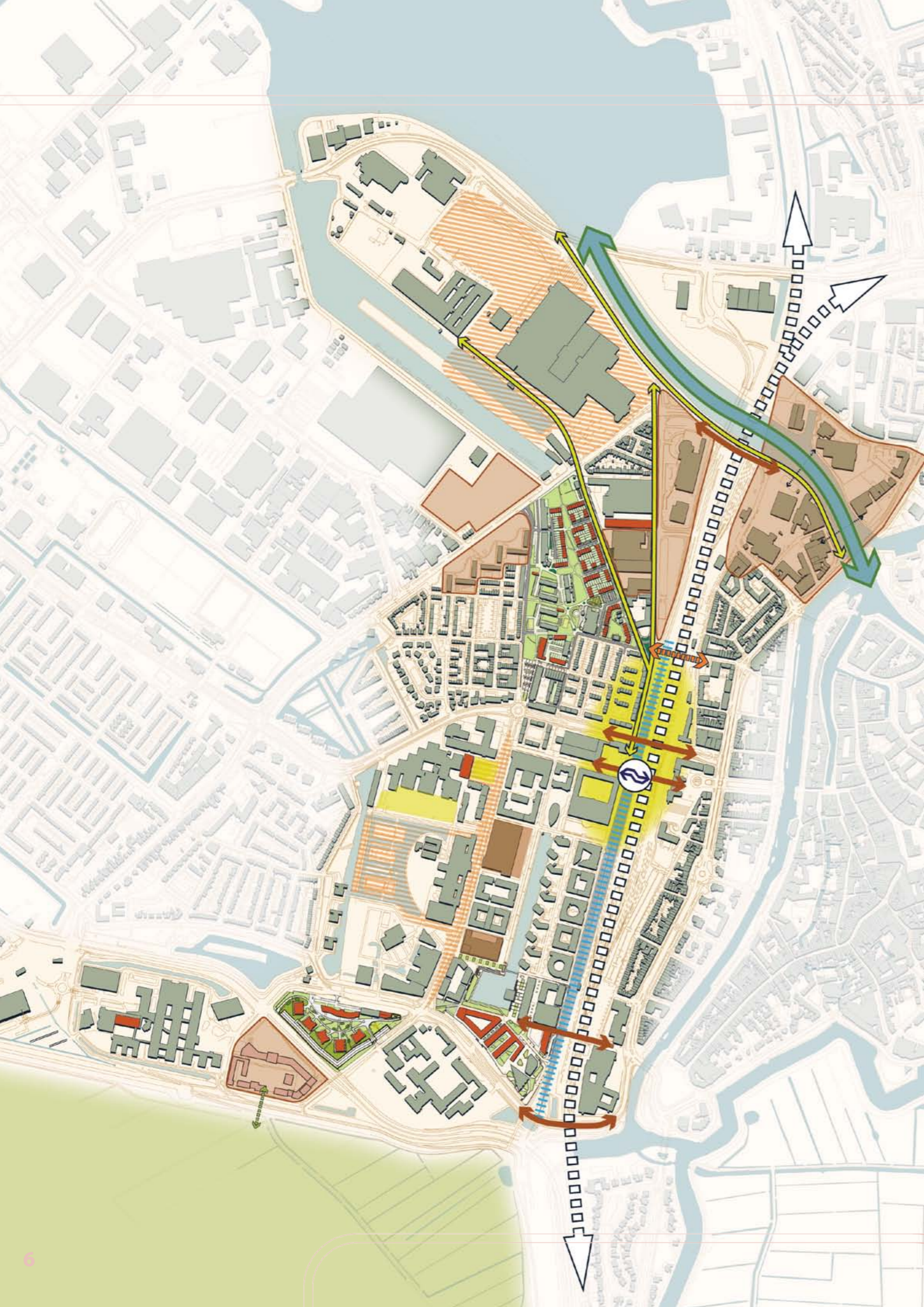
Doel Programma Spoorzone 's-Hertogenbosch

In de Spoorzone liggen volop kansen om 's-Hertogenbosch door te ontwikkelen en te versterken. Toekomstgerichte mobiliteit, het verknopen van verschillende plekken in de stad, het toevoegen van een stedelijke mix aan functies, duurzaamheid en innovatie zijn daarbij belangrijke opgaven. De ontwikkeling die is ingezet in de Zuidelijke Spoorzone (Paleiskwartier en Willemspoort) krijgt hiermee een vervolg, toegespitst op de huidige en toekomstige behoefte van de stad. Unieke kenmerken en kwaliteiten van de verschillende gebieden binnen de Spoorzone worden daarbij gekoesterd.

De programmatische aanpak van de Spoorzone 's-Hertogenbosch is gestart omdat de ontwikkelingen die de komende jaren spelen in de Spoorzone, elkaar kunnen versterken als hier in samenhang aan wordt gewerkt. De diversiteit aan benodigde ingrepen en de ambitie maken sturing boven het niveau van de afzonderlijk projecten en activiteiten nodig.

Het programma Spoorzone 's-Hertogenbosch zorgt voor samenhang en wisselwerking tussen de verschillende onderdelen, zodanig dat de potenties van dit gebied als geheel ten volle worden benut. Dit is van belang omdat de ontwikkeling van de Spoorzone niet op zichzelf staat. Het betekent groei voor de stad op kwantitatief en kwalitatief niveau. Het biedt ruimte voor het toevoegen van een stedelijk woon- en werkmilieu en het biedt groei op het vlak van het profiel van de stad: naast het cultuurhistorisch decor en de gastvrije setting voegt het innovatie, duurzame ontwikkeling en moderniteit toe.

Sinds het voorjaar van 2018 is er sprake van een aantal ontwikkelingen die bovengenoemde richting versterken. Deze voegen stevige urgentie toe aan bovengenoemde richting. Het betreft in de eerste plaats de bestuurlijke ambitie die in het bestuursakkoord 2018-2022 is neergelegd: bijvoorbeeld op het vlak van wonen, economie (data), cultuur en duurzaamheid. In de tweede plaats is er een grote woningvraag, de noodzaak om economische structuur te versterken en nieuwe economie te omarmen. En we zien dat het station van 's-Hertogenbosch de grenzen van haar groei bereikt heeft. Ten slotte is er een situatie waarin steeds minder locaties beschikbaar zijn om keuzes te maken en te sturen op het beoogde effect.

Het bovenstaande leidt ons inziens tot het besef dat scherp kiezen noodzakelijk is. De Spoorzone moet in de komende jaren uitgroeien tot opnieuw hét voorbeeld van stedelijke transformatie. De Spoorzone als het levende en tastbare bewijs (in wording) van de ambitie, kwaliteit en duurzaamheid van 's-Hertogenbosch, die deze kwaliteit eigentijds vorm geeft.

Ontwikkelrichtingen en aanpak Programma Spoorzone

De gemeenteraad heeft op 6 maart 2018 voor het programma Spoorzone 's-Hertogenbosch het volgende vastgesteld voor de ontwikkelrichtingen en de aanpak:

Ontwikkelrichtingen

- Stedelijk programma: een mix van functies met de nadruk op woon- en werkgebied voor (jongere) kenniswerkers, studenten, kleine huishoudens met geringe auto-afhankelijkheid en intensief grondgebruik.
- Hoogwaardige kwaliteit van de openbare ruimte: gericht op verblijf, ontmoeting en vergroening (waarbij de voorbereiding zich richt op de herinrichting van de Onderwijsboulevard e.o. en het knooppunt nabij Industriehaven/Brabanthallen/Dieze).
- Een optimale bereikbaarheid in de Spoorzone met openbaar vervoer en langzaam verkeer en een toereikende bereikbaarheid voor gemotoriseerd verkeer van bestaande functies en toe te voegen functies: dooront-

- wikkeling van het station e.o. (tot een HOV-knoop) en innovatieve parkeeroplossingen.
- Herbestemming en restauratie van industrieel erfgoed in onderlinge samenhang gericht op een stedelijke context.
- Ruimte bieden voor innovatie en experiment: te beginnen met projecten uit het programma 'Slimme Buitenruimte' in de Spoorzone tot ontwikkeling te brengen.
- Duurzame gebiedsontwikkeling, door een gebiedsgerichte aanpak van energietransitie te concretiseren voor de Spoorzone, middels één of meerdere wijkplan(nen) Energietransitie en het verkennen van kansen op het gebied van circulaire economie.
- Nadrukkelijk de mogelijkheden te bekijken om door middel van de inrichting en beheer van het gebied bij te dragen aan de doelstellingen van het project Natuur in de stad.

Aanpak

- ✘ de aanpak van de ontwikkelingen binnen de Spoorzone 's-Hertogenbosch plaats te laten vinden op programmatische wijze;
- ✘ het programma Spoorzone 's-Hertogenbosch en concrete (deel)plannen te realiseren met participatie van belanghebbenden in het gebied; daarbij waar mogelijk co-creatie in te zetten, maar ook andere instrumenten zijn mogelijk (community-aanpak, living lab).

Nadere duiding op het vlak van Economie en Woningbouw

Op dit moment is er sprake van een duidelijk toenemende vraag naar kantoorlocaties, met name voor locaties nabij het station en in de binnenstad. Op basis van prognoses van de provincie Brabant, wordt de vraag naar kantoren in 's-Hertogenbosch tot 2028 geschat op 260.000 vvo. Deze toename is met name afkomstig van bedrijven actief binnen de digitale economie. ICT-diensten en -producten kunnen toegepast worden bij een veelheid aan opgaves: in alle sectoren: van het monitoren van patiënten in de zorg en snellere leveringstijden in de logistiek, tot inzicht in de levensduur van woningen, wegen en bruggen. Ook faciliteert ICT de transitie naar duurzame energiebronnen, levert een bijdrage aan schone mobiliteit en een veilige openbare ruimte.

's-Hertogenbosch scoort sterk bovengemiddeld in ICT-werkgelegenheid. Zo'n 23% van de arbeidsplaatsen in onze gemeente betreft ICT-banen. In de Bossche ICT-sector werken ruim 7.000 professionals in meer dan 830 ICT bedrijven. Ook de meeste Bossche startups zijn actief in de ICT, vaak in combinatie met een toepassing in één van de 'traditionele' Bossche speerpuntsectoren, zoals agrifood, logistiek en bouw. Gemeten naar het aantal ICT-bedrijven per inwoner staat 's-Hertogenbosch landelijk in de top 5.

's-Hertogenbosch heeft een onderscheidend vestigingsklimaat dat wordt gevormd door de Jheronimus Academy of Data Sciences (JADS), de daarop aangesloten omvangrijke bedrijvencommunity, de gerenommeerde startup-incubators (bedrijvencentrum De Grasso, de Rockstart Acce-

lerator for Artificial Intelligence) en de MBO- en HBO-opleidingen met een grote verscheidenheid aan techniek en ICT-gerelateerde richtingen. Met het Economisch Actieplan 2018 - 2025 willen we dit verder benutten en versterken en uitgroeien tot de onbetwiste datastad van Nederland. Door de wisselwerking tussen kennisinstellingen en bedrijven in ICT en data te bevorderen ontstaan sterke innovatieclusters, die de economie in de volle breedte versterkt, digitaliseert en verduurzamt en werkgelegenheid creëert voor werknemers van alle niveaus.

In opdracht van de gemeente heeft bureau ARCUSplus een onderzoek uitgevoerd naar de ruimte- en huisvestingsbehoefte vanuit de digitale economie. Binnen de digitale economie in 's-Hertogenbosch wordt een groei verwacht van rond de 25% voor de komende vijf jaar. Wanneer dit wordt vertaald naar de potentiële ruimtevraag, dan komt dit uit tussen de 124.000 en 149.000 m² in de periode tot 2024. Van deze vraag zou 20% gaan om nieuwbouwlocaties en de overige 80% zou in bestaand vastgoed moeten landen. De nieuwbouwbehoefte concentreert zich volgens het onderzoek met name in het centrum (o.a. rondom het station) en langs de uitvals- en snelwegen. Met name worden van belang geacht een goede bereikbaarheid (auto en OV), beschikbaarheid van talent en werkplekken met dynamiek en beleving (historisch vastgoed met moderne faciliteiten of panden van hoge kwaliteit) en locaties waar samenwerking gezocht kan worden met andere bedrijven.

Sinds begin 2018 is het streven naar een zo hoog woningproductie, het versnellen van projecten voor sociale woningbouw en het realiseren van tijdelijke en permanente huisvesting voor studenten en jongeren nadrukkelijk vastgelegd als speerpunten van het woonbeleid. De Spoorzone is één van de hofleveranciers als het gaat om de bijdrage aan deze stedelijke woningopgave.

Stand van zaken mei 2019

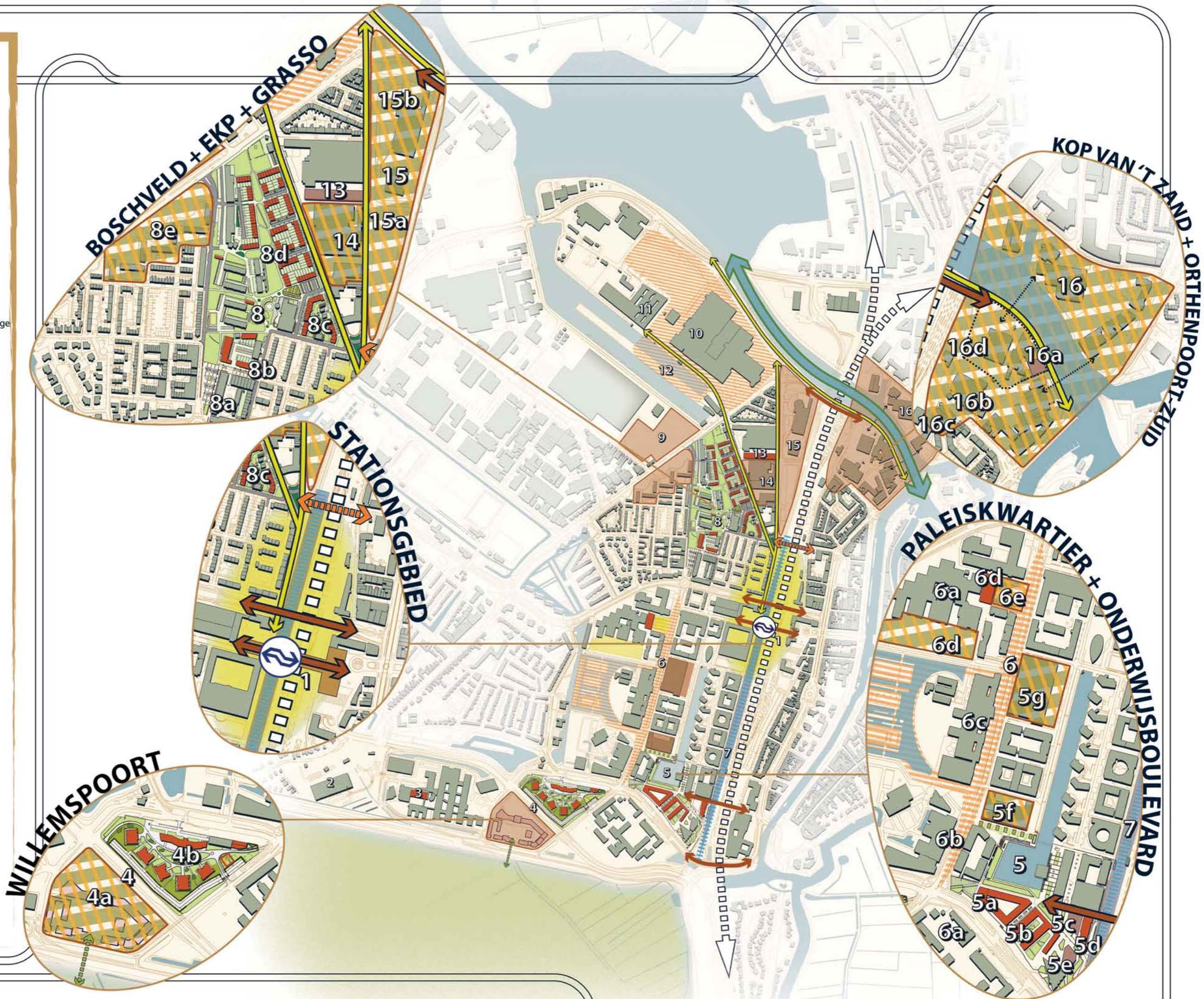
In deze rapportage leest u de stand van zaken vanaf de start van het Programma Spoorzone in het najaar van 2017 tot juni 2019. Tevens wordt ingegaan op de opgaven voor het gebied. Hierbij wordt een globale doorkijk gegeven naar de komende 1 à 2 jaar.

De beschrijving van de resultaten en de opgaven is thematisch gedaan aan de hand van de vastgestelde ontwikkelrichtingen. Bij deze thematische indeling zijn enkele **ontwikkelrichtingen** samengevoegd vanwege de onderlinge verwevenheid van deze thema's. Daarna is de aanpak van het programma tot nu toe toegelicht.

1. Knooppuntontwikkeling station
2. Transferium Deuren
3. Transformatie beddengebouw JBZ
4. Willemspoor
 - a. Willemspoor-Noord
 - b. Willemspoor-Zuid
5. Paleiskwartier
 - a. Terrazzo
 - b. Belvédère
 - c. Upstairs
 - d. Hotel
 - e. Kantoren naast Ricoh
 - f. Vlek F
 - g. Herontwikkeling kunstacademie
6. Campus Onderwijsboulevard
 - a. Koning Willem I College
 - b. HAS
 - c. Avans
 - d. Uitbreiding Koning Willem I College
 - e. Smart Square
7. Magistrateblaas
8. Boschveld
 - a. Winkelcentrum Boschveld
 - b. voormalige schoollocatie
 - c. CPO-project
 - d. project Paardskerkhofweg
 - e. vervangende nieuwbouw
9. WeenerXL
10. Brabanthallen - herinr. openb. ruimte
11. De Gruyterfabriek (DGF)
12. Landtong Industriehaven
13. Grasso, ICT bedrijventrum
14. Grenco + lot Stadslab
15. EKP terrein
 - a. EKP-Zuid
 - b. EKP-Noord
16. Kop van 't Zand / Orthenpoort-zuid
 - a. Molengebouw
 - b. Verkadefabriek
 - c. WillemTwee
 - d. Tramkade

- bouwplan
- knooppunt ontwikkeling station
- planontwikkeling
- herinrichting openbare ruimte
- herinrichting verbinding
- langzaam verkeersroute
- verbinding bestaand
- verbinding gewenst
- verbinding gewenst (groen)
- water en ecologie onderdeel programma Zuid-Willemspark

02

Stedelijk programma en mix van functies

Een belangrijke ontwikkelrichting voor de Spoorzone betreft het **stedelijk programma: een mix van functies met de nadruk op woon- en werkgebied voor (jongere) kenniswerkers, studenten, kleine huishoudens met geringe auto-afhankelijkheid en intensief grondgebruik.**

Voor de projecten in de Zuidelijke Spoorzone (Willemspoort en Paleiskwartier) zijn de contouren reeds vastgelegd, daarbij is sprake van compacte bebouwing. Vernieuwing in programma kan vooral gerealiseerd worden in de directe omgeving van het station en in de Noordelijke Spoorzone (EKP-terrein, Grasso/Grenco en Kop van 't Zand/Orthenpoort-Zuid).

STATION ALS KNOOPPUNT

Het station en de directe omgeving vormen de kern van de Spoorzone en zijn het visitekaartje van de stad. Het feit dat veel mensen het station nodig hebben om de stad te bereiken of naar andere plekken te reizen zorgt voor dynamiek (levendigheid, ontmoetingen) en daarmee voor een goed vestigingsklimaat. Naast het belang van het op orde hebben van het station als geoliede vervoersmachine (in Hst 3 wordt nader ingegaan op de opgave), biedt het vernieuwen tot een hoogwaardige stedelijke knoop mogelijkheden voor het toevoegen van stedelijke functies (wonen, werken, voorzieningen).

westelijke entree station

station centrum zijde

ZUIDELIJKE SPOORZONE

Zoals eerder aangegeven gaat het bij de Zuidelijke Spoorzone vooral om de realisatie van de laatste bouwfases van de gebiedsontwikkelingen Willemspoort en Paleiskwartier.

Willemspoort

Bij Willemspoort Middengebied (bestaande uit Willemspoort-Noord en Willemspoort-Zuid) is het thema 'binnenstedelijk wonen in een groene context'. Verdeeld tussen Willemspoort-Noord en Willemspoort-Zuid is er sprake van twee redelijk zelfstandig te ontwikkelen gebieden onder regie van de BV/CV Willemspoort. Hiermee wordt gewerkt aan het voltooien van het grotere plangebied Willemspoort, waar ook het Jeroen Bosch Ziekenhuis (JBZ) en het Koning Willem I College, locatie Vlijmenseweg, deel van uitmaken.

Willemspoort-Noord met als subtitel 'wonen in het park' is eind van dit jaar zowel qua bebouwing als inrichting openbare ruimte nagenoeg geheel opgeleverd en ingericht. Het betreft in totaal 300 appartementen en een hotel/restaurant (de KASerne). Het laatste bouwdeel, aan de zijde van de Vlijmenseweg, wordt in het laatste kwartaal van 2019 opgeleverd. Voor de hoek van de Henri Dunantstraat en de KASerne is nog een kleinschalig plan in ontwikkeling voor een kinderdagverblijf.

Willemspoort-Zuid het laatste onderdeel van Willemspoort, tussen de Randweg en de Gement, kent een hoge dichtheid en diversiteit aan wonen en zorg. Het stedenbouwkundig plan is gereed en wordt binnenkort uitgewerkt in verschillende deelplannen. In totaal komen er 450 á 500 appartementen in uiteenlopende categorieën en zo'n 3000 m² aan voorzieningen. Naast een parkeergarage voor eigen behoefte, maakt een bezoekersparkeergarage onderdeel uit van het plan. Deze is niet alleen bedoeld voor bezoekers van Willemspoort maar ook voor de bezoekers van het ziekenhuis en moet daarom in de eerste fase gerealiseerd worden. De diversiteit van het programma en de ligging aan de Gement maken het plan bijzonder. Het wordt dan ook gepositioneerd als 'onverwacht Bosch'. Aangezien er nog een ruimtelijke procedure moet worden gevolgd, wordt verwacht dat er eind 2020 gestart kan worden met de bouw.

Paleiskwartier

Geconstateerd kan worden dat één van de beloftes uit het eerdere bestuursakkoord (2015-2018) "het met voorrang ontwikkelen van de Bossche Spoorzone, waarbinnen de afronding van het Paleiskwartier onze topprioriteit heeft. Wij beogen functies toe te voegen die gericht zijn op ontmoeting, recreatie en ontspanning" is ingevuld.

In opdracht van Paleiskwartier BV wordt gewerkt aan een afronding van het Paleiskwartier. Dit geldt zowel voor de bebouwing als voor het openbaar gebied. Aan de zuidzijde zijn afgelopen periode enkele projecten opgeleverd en wordt volop gebouwd. De komende jaren zal de focus vooral liggen op de ontwikkeling van appartementen

Upstairs

Belvédère

Paleisbrug met Kinopolis en sheddakengebouw

en toevoeging van publieke functies en commerciële ruimtes. Naast de aanwezige horeca in het sheddakengebouw en aan de Bordeslaan, komt er nieuwe horeca in de voet van de Jheronimustoren en is er op diverse plekken nog ruimte voor horeca en voorzieningen in de plint van de gebouwen die zich aan de Hofvijver bevinden of gaan komen. Samen met de realisatie van het hotel wordt daarmee het Paleiskwartier steeds meer een modern en levendig stuk stad.

De volgende deelprojecten zijn hierbij te vermelden:

- ✘ bioscoop Kinopolis met bijbehorende kantooruimte en bijbehorende openbare ruimte (juni 2018 opgeleverd);
- ✘ kantoorgebouw 'De Office' van ruim 5000 m²; dit complex is verkocht aan het Rijksvastgoedbedrijf
- ✘ woongebouw 'Upstairs': 63 appartementen en 700 m² commerciële ruimte (naar verwachting opgeleverd in 2020);
- ✘ woongebouw 'Belvédère': 150 appartementen en 400 m² commerciële ruimte (oplevering in 2020);
- ✘ woongebouw 'Terrazzo': dit plan voor circa 170 appartementen is in ontwikkeling. Hiervoor wordt nog een afwijkingsprocedure gestart; de planning is dat dit eind 2019 aan de gemeenteraad wordt voorgelegd;

- ✘ 5 sterren hotel 'Tribute': 168 kamers en een restaurant. Naar verwachting start de bouw medio 2019;

- ✘ perceel naast het Ricoh-gebouw: dit is bestemd voor kantoren, er wordt nog gezocht naar een huurder of koper. Voor dit deel is reeds een plan ontwikkeld voor 10.000 m² kantoor dit is reeds in het bestemmingsplan vastgelegd;

- ✘ perceel aan het Residentieplein: hiervoor is de planontwikkeling recent opgestart binnen de kaders van het bestemmingsplan.

De locatie van de voormalige Kunstacademie aan de Onderwijsboulevard is eigendom van Avans en valt buiten de gronden van Paleiskwartier BV; afhankelijk van de koers van Avans t.a.v. hun gewenste programma zal hier binnenkort een studie naar herontwikkeling worden verricht, eventueel in combinatie met studentenhuisvesting.

Onderwijsboulevard

NOORDELIJKE SPOORZONE

In de Noordelijke Spoorzone zitten we met de meeste deelgebieden, anders dan bij de Zuidelijke Spoorzone, meer aan de beginfase van planvorming. Tevens is hier sprake van zeer uiteenlopende projecten, ingegeven door zeer diverse eigendomssituaties, soms relatief kleine oppervlakte van de percelen, maar ook de wijze waarop de terreinen nu (tijdelijk) worden gebruikt. Dit draagt er aan bij dat de planvorming voor deze projecten geleidelijker en organischer tot stand komt. De realisatie van het Spark Makers Lab kan- gezien de directe nabijheid van de onderwijsinstellingen, de Weener XL, het BAC, de Grasso en de goede bereikbaarheid – een impuls geven aan de verdere doorontwikkeling van de noordelijke Spoorzone.

Daarnaast is in de Noordelijke Spoorzone ook de bestaande wijk Boschveld gelegen waar we al een eind op weg zijn met de herstructurering van deze wijk.

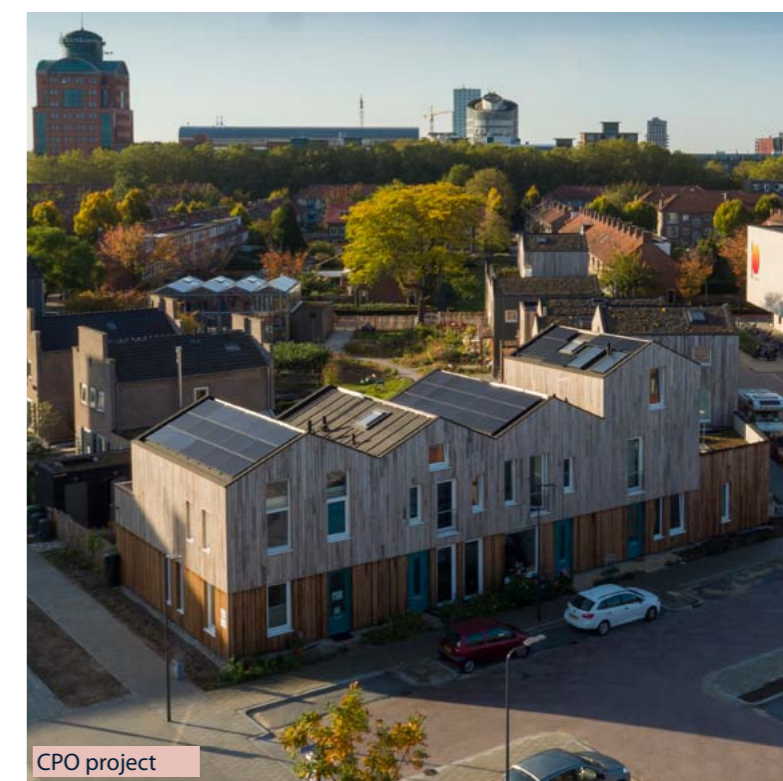

Boschveld

Voor de wijk Boschveld zijn we reeds langdurig actief in het kader van herstructurering. Dit gebeurt in goed overleg met bewoners en de woningcorporaties (Zayaz en BrabantWonen).

Afgelopen periode lag het accent daarbij op het Hart van Boschveld, waarvoor een Ruimtelijk en Functioneel Kader is vastgesteld door de gemeenteraad in mei 2016. Het betreft de volgende onderdelen:

- ✖ CPO project 'Bewust Wonen en Werken Boschveld': 23 grondgebonden woningen in Collectief Particulier Opdrachtgeverschap; deze zijn september 2018 opgeleverd;
- ✖ projectdeel aan de Paardskerkhofweg: 100 grondgebonden woningen in opdracht van Van Wanrooij; de eerste twee bouwblokken zijn reeds opgeleverd, de andere drie bouwblokken zijn volop in aanbouw. Onderdeel hiervan vormt ook de sloop van een portiek-etageflat aan de Marconistraat; locatie van voormalige basisschool 't Boschveld: 13 grondgebonden koopwoningen en 32 sociale huurappartementen in opdracht van BrabantWonen en van Wanrooij. Voor deze ontwikkeling is een nieuw bestemmingsplan 'Vlek 3 Boschveld' vastgesteld door de gemeenteraad op 7 mei 2019. Naar verwachting kan in 2020 worden gestart met de bouw.

Naast het Hart van Boschveld wordt er ook een plan voorbereid voor een gefaseerde vervanging van zeven flats aan de Oude Vlijmenseweg. Hier komt een vergelijkbaar programma met sociale huurwoningen terug. Dit jaar zal naar verwachting de concept planvorming zo ver zijn dat we dit kunnen afstemmen met bewoners.

Voor het winkelcentrum Boschveld geldt dat het helaas niet mogelijk is gebleken om tot vaststelling én uitvoering te komen van een integraal plan ter verbetering van het winkelcentrum. In werkgroepverband is met winkeliers, bewoners en wijkraad geïnventariseerd welke wensen en behoeften er leven en op welke wijze verbetering tot stand kan komen. Echter, gezien de complexe eigendomssituatie alsook het verschil in de bereidheid en mogelijkheid van partijen om te investeren heeft dit geen resultaat opgeleverd. Verbetering in het gebied is desondanks gewenst en mogelijk mits de wens van een integrale aanpak wordt los gelaten. Het accent van de gemeentelijke inzet richt zich nu op maatregelen waarop zij direct invloed heeft. Zo wordt nu gewerkt aan planvorming voor de herinrichting van het achterliggende parkeerterrein aan het Van Coehoornplein en aan opwaardering en afstoten van gemeentelijk winkelbezit.

Michelin-terrein

Op 11 september 2018 heeft het college van burgemeester en wethouders besloten tot (her)huisvesting van Weener XL op de locatie Michelin-terrein aan de Oude Vlijmenseweg/Oude Engelseweg. Met het werkbedrijf Weener XL worden inwoners die (tijdelijk) niet zelfstandig de weg naar de arbeidsmarkt kunnen vinden ondersteund. Echter, de fysieke omgeving waarin werk en begeleiding wordt geboden kan en moet beter. Op de locatie Michelin-terrein wordt een eigentijdse werkomgeving gerealiseerd voor WeenerXL die aansluit bij de benodigde mix van publieke, collectieve en individuele ruimtes.

De gemeenteraad heeft in maart 2019 krediet beschikbaar gesteld voor deze (her)huisvesting. De bouw start in april 2020 en de oplevering en ingebruikname van het gebouw vindt naar verwachting plaats in het vierde kwartaal 2021.

Grasso/Grenco

Grasso en Grenco worden in nauwe samenhang ontwikkeld. Na het raadsbesluit van 11 juli 2017 om Grasso te ontwikkelen tot een bedrijventercentrum voor ICT en data is op een deel van het Grenco-terrein alvast een begin gemaakt met realisatie van tijdelijke kantoorruimtes voor ICT-bedrijven.

Het Grassogebouw is een rijksmonument en is gerestaureerd. (meer info hierover in hst 4). Het is nu van belang om het gebouw gereed te maken voor verhuur voor bedrijventercentrum voor ICT en data.

Voor het Grenco-terrein wordt op dit moment een faseerbaar plan gemaakt. Opgave daarbij is om de aanwezige functies, zoals ambachten, ICT en het te vestigen Spark Makerslab, met elkaar te verbinden en tevens nieuwe functies toe te voegen. De SPARK Makers Zone wordt een grote creatieve werkplaats (in eerste aanleg ca. 900 m²) met high-tech apparatuur op gebied van lasersnijden, 3D printen van diverse materialen, toepassing van Internet of Things en robottechnologie. Zo komt hoogwaardige technologie beschikbaar voor partijen die dit zelf (nog) niet kunnen aanschaffen. In deze makerszone kan straks iedere zzp-er en MKB ondernemer terecht om kennis te maken met nieuwe technieken, toepassingsmogelijkheden te verkennen, technische vaardigheden en talenten van medewerkers verder te ontwikkelen. Ook richt de Makers Zone zich op bevordering van innovatie door vraaggericht de juiste partijen bij elkaar te brengen en daar resultaatgericht mee aan de slag te gaan. De SPARK Makers Zone opent haar deuren in september 2019.

Ruimtelijk bestaat de opgave deels uit kwaliteiten behouden en deels uit ruimte maken voor nieuwe kwaliteiten. Op basis van het plan kan het gebied de komende jaren gefaseerd worden ontwikkeld. Een plan voor de toekomst van het Grenco-terrein wordt naar verwachting eind 2019 voorgelegd aan de gemeenteraad.

Grasso/Grenco met EKP terrein op voorgrond

EKP-terrein

Een kans die zich in de noordelijke Spoorzone heeft aangediend, is de transformatie van het voormalige Expeditie Knooppunt van PostNL (hierna: EKP-terrein) aan de Parallelweg. Het EKP-terrein bestaat uit EKP-Noord en EKP-Zuid. Om de transformatie van het EKP-terrein vorm te kunnen geven, heeft de gemeenteraad in januari 2018 het Ontwikkelkader EKP-terrein vastgesteld. Hierin zijn richtinggevend kaders gegeven met voldoende flexibiliteit en ruimte om tot verschillende ruimtelijke en functionele plannen te kunnen komen. Hierbij gaat het met name om

toekomstgerichte mobiliteit, zichtbaar groen, het toevoegen van een stedelijke mix aan functies, duurzaamheid en innovatie.

De kaders formuleren niet een plan maar zijn het vertrekpunt voor planvorming voor EKP-Zuid én voor het formuleren van een aanbesteding van een gebiedsontwikkelaar voor EKP-Noord. Dit is in nauw overleg met Post NL en NS als mede-eigenaren van de grond tot stand gekomen.

Voor EKP-Noord loopt op dit moment een aanbestedingsprocedure (concurrentiegerichte dialoog). Naar verwachting wordt eind 2019 een gebiedsontwikkelaar geselecteerd.

EKP-Zuid ligt op een bijzondere plek. Enerzijds is het een schakel tussen EKP-Noord en het station. Anderzijds is er ook een directe relatie met het Grenco-terrein aan de andere zijde van de Parallelweg. Momenteel vindt een ruimtelijke en programmatische verkenning plaats. De locatie kan naast een P&R-voorziening ook de mobiliteitsbehoefte (waaronder auto-parkeren) van de omgeving faciliteren. Tevens biedt de locatie, gezien de ligging en de ambitie om te komen tot een hoogstedelijk gebied, mogelijkheden voor een gemengd programma van wonen, werken en voorzieningen. Op basis van deze verkenning wordt een uitwerking gemaakt van de ontwikkelstrategie voor de locatie (op welke wijze(n), door wie en wanneer de locatie wordt ontwikkeld).

Kop van 't Zand/Orthenpoort-Zuid

De locatie Kop van 't Zand is in de Ruimtelijke Structuurvisie van de gemeente aangewezen als belangrijke herontwikkelingslocatie voor de stad. Hierbij zijn de functies wonen, werken, recreatie en culturele broedplaats gedeeld. Met deze achtergrond zijn in 2008 het terrein en de gebouwen van de voormalige mengvoederfabriek De Heus strategisch aangekocht door de gemeente. Dit terrein is van 2015 tot 2025 beschikbaar gesteld ten behoeve van het experiment Tramkade. Gedurende deze 10 jaar is het doel om een bruisende culturele en creatieve hotspot te realiseren. Het is met andere woorden een experimenteel gebied voor initiatieven, gericht op het ontstaan van een culturele broedplaats met sociale innovatie, initiatieven op het vlak van circulaire economie en evenementen. De contractuele afspraken omtrent het tijdelijk beheer eindigen in 2025.

Het World Skate Center (WSC) is (tijdelijk) gevestigd in de voormalige IJzergieterij. Momenteel wordt er met hen verkend wat de mogelijkheden zijn voor vestiging op een andere locatie in de stad, nu de eigenaar de huur heeft opgezegd per januari 2021.

Ten noorden van de locatie Kop van 't Zand ligt Orthenpoort-Zuid. Orthenpoort-Zuid wordt in de Ruimtelijke Structuurvisie benoemd als centrumstedelijk uitstralingsgebied en als transformatiegebied. Beide locaties aan weerszijden van de Dieze, hebben een stevige relatie met elkaar en maken ook onderdeel uit van de visie voor het Zuid-Willemspark.

Voor het kantoorgebouw op de hoek van de Orthenweg en de Vogelstraat (Orthenweg 2-4) is een plan voor transformatie en herontwikkeling naar circa 109 (kleinere) appartementen. In juni is hiervoor de RO-procedure opgestart.

Tramkade

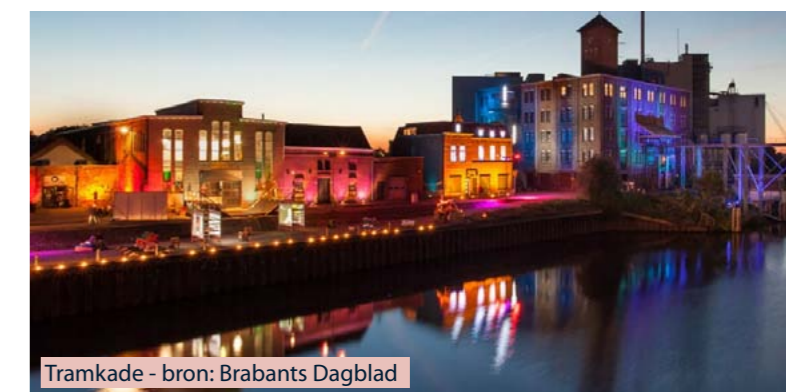
Kop van 't Zand

In 2018 is gekozen om de gebiedsontwikkeling van zowel Kop van 't Zand als Orthenpoort-Zuid integraal op te starten. Daartoe is inmiddels een eerste ronde van oriënterende gesprekken met alle grondeigenaren gevoerd. Daarnaast is reeds een onderzoekend traject met het Ontwerpteam (O-team) doorlopen. Dit team, bestaande uit drie experts die opereren namens het ministerie van BZK, helpt lokale overheden bij het oplossen van complexe ruimtelijke vraagstukken. Het O-team heeft ontwerpend onderzoek ingezet om de opgave te analyseren en aan te scherpen. De volgende drie thema's zijn bestudeerd: identiteit, isolement (noodzaak van verbindingen) en waterfronten. Deze drie ontwerpende onderzoeken van het O-team - die verrijkt zijn door diverse stakeholders - bieden veel nieuwe ideeën en inzichten en daarmee inspiratie voor het nog op te stellen ruimtelijk en functioneel kader (RFK) voor de ontwikkeling van Kop van 't Zand/Orthenpoort-Zuid.

In mei 2019 is gestart met het proces om het ruimtelijk en functioneel kader te laten opstellen. Daarvoor is bureau 'WelovetheCity' geselecteerd. Dit bureau organiseert het proces waarvan ook participatie evenals gesprekken met stakeholders en culturele instellingen een belangrijk onderdeel uitmaakt. Het RFK, aangevuld met de aanzet voor

een ontwikkelstrategie die de gemeente parallel (en in samenhang met beide genoemde documenten) zelf opstelt, staan gepland om in het eerste kwartaal van 2020 ter besluitvorming aan de gemeenteraad voor te leggen.

NB Afgelopen periode is er een initiatief geweest voor een culturele functie op Kop van 't Zand: 'de Nieuwe Kaaihal'. Aangezien het initiatief wordt gezien als aanvulling voor het culturele aanbod in de stad en kan bijdragen aan de verdere ontwikkeling van de Tramkade als onderdeel van de gebiedsontwikkeling, heeft het college van B&W aangegeven om op korte termijn te gaan verkennen hoe een culturele voorziening een structurele plek kan krijgen in de betreffende gebiedsontwikkeling.

Tramkade - bron: Brabants Dagblad

Kop van 't Zand/Orthenpoort-Zuid

INTENSIVERING BESTAANDE FUNCTIES

Naast de genoemde projecten vindt er ook intensivering en/of transformatie plaats binnen bestaande bebouwing. Zo heeft het Koning Willem I College (KWIC) verbouwings- en uitbreidingsplannen voor de technische afdelingen op de locatie Onderwijsboulevard. Het doel hiervan is om uiteindelijk het gehele onderwijsprogramma op twee complexen (Onderwijsboulevard en Vlijmenseweg) te laten plaatsvinden. Het KWIC heeft een masterplan voor deze uitbreidingsplannen gemaakt. De uitvoering van het masterplan vindt in fasen plaats. De eerste fase bestaat uit een nieuw entreegebouw, atrium en binnenstraat. Hiervoor is in april 2019 een omgevingsvergunning verleend. Naar verwachting wordt met de bouw in 2020 gestart. De bebouwing komt hier enkele meters meer naar voren richting het plein. In de toekomst is een mogelijke uitbreiding voorzien aan de noordwestzijde (boven het parkeerterrein).

ZUIDLIJN

Daarnaast wordt voor het beddengebouw van het voormalig Willem-Alexander ziekenhuis in samenwerking met BrabantWonen onderzocht of het mogelijk is dit geschikt te maken voor tijdelijk

PROGRAMMERING OPENBARE RUIMTE

Naast het toevoegen van bebouwing in een stedelijke mix, is het ook van belang dat er in de Spoorzone ruimte is voor 'programming' van de openbare ruimte met activiteiten die passen bij de veelheid aan functies en gebruikers in dit gebied:

- ✖ in B5-verband is in de periode 2014-2018 het programma Zuidlijn gedraaid, waarbij gebouwd is aan een weefsel van 'creatieven en urban beoefenaars' uit Brabant die elkaar hebben leren kennen en samen opgetrokken hebben. Er zijn daarbij diverse events en activiteiten georganiseerd, uiteenlopend van urban vouchers, spoorcolleges, Skateboard contest tot Brabant bike battle. In maart 2019 is een zogenaamd 'Van Gogh mural' aangebracht op een van de gevels van een wooncomplex van Zayaz in de Sint Lucasstraat. De muurschildering, gemaakt door de Bossche kunstenaar Eric van Boxtel, verbeeldt Vincent van Gogh als energieke kunstenaar met om hem heen mensen die dicht bij hem stonden.
- ✖ Verder is er gekeken naar mogelijkheden voor (tijdelijke) plekken voor skate, graffiti en 3x3 basketbal; dat is tot op heden moeilijk gebleken, i.v.m. eigendomssituatie of planontwikkeling.
- ✖ kunst in de openbare ruimte (zie hst 3);
- ✖ evenementen: gemeentebreed wordt gewerkt aan actualisering van het evenementenbeleid, vanuit Spoorzone is (naast de bestaande locatie bij Tramkade) input geleverd voor locaties die zich lenen voor kleinschalige evenementen, zoals het gebied rond de Hofvijver, het plein langs de Onderwijsboulevard, het Mercatorplein en het Leonardo Da Vinciplein. Het Westerpark en het Stationsplein centrumzijde zijn ongeschikt beoordeeld als evenementenlocatie.

03

Kwaliteit openbare ruimte en bereikbaarheid

De ontwikkelrichtingen op het gebied van kwaliteit openbare ruimte, optimale bereikbaarheid en natuur in de stad hebben veel raakvlakken. Deze ontwikkelrichtingen zijn daarom in dit hoofdstuk bij elkaar gevoegd:

- ✘ **Hoogwaardige kwaliteit van de openbare ruimte: gericht op verblijf, ontmoeting en vergroening (waarbij de voorbereiding zich richt op de herinrichting van de Onderwijsboulevard e.o. en het knooppunt nabij Industriehaven/Brabanthallen/Dieze).**
- ✘ **Een optimale bereikbaarheid in de Spoorzone met openbaar vervoer en langzaam verkeer en een toereikende bereikbaarheid voor gemotoriseerd verkeer van bestaande functies en toe te voegen functies: doorontwikkeling van het station e.o. (tot een HOV-knoop) en innovatieve parkeeroplossingen.**
- ✘ **Nadrukkelijk de mogelijkheden te bekijken om door middel van inrichting en beheer van het gebied bij te dragen aan de doelstellingen van het project Natuur in de stad.**

Voor de doorontwikkeling van de bestaande openbare ruimte in de Spoorzone en de nieuw aan te leggen openbare ruimte geldt dat het zowel gaat om de kwaliteit van de openbare ruimte als om de bereikbaarheid en mobiliteit binnen de Spoorzone. Bij de doorontwikkeling van de openbare ruimte wordt een grotere nadruk gelegd op verblijven en ontmoeten.

Knooppuntontwikkeling station 's-Hertogenbosch

Het stationsgebied van 's-Hertogenbosch heeft zich vanaf de jaren negentig succesvol ontwikkeld. Met de bouw van een nieuw station en de gebiedsontwikkeling Paleiskwartier is toen een belangrijke impuls gegeven tot de transformatie van de Spoorzone. Dit gebied is inmiddels uitgegroeid tot een volwassen deel van de stad waar wonen, werken, onderwijs en cultuur samenkomen. Zowel het station als de stationsomgeving hebben zich zo succesvol ontwikkeld dat het gebied ondertussen onder druk staat.

Het station 's-Hertogenbosch ligt op de belangrijke spoorverbindingen A2-corridor en IJssellijn, telt inmiddels ruim 46.000 in/uitstappers en is in aantal overstappers na Utrecht het 2e station van Nederland: bijna 20.000 in 2017! Het gebruik van het station neemt de komende jaren nog enorm toe als gevolg van autonome groei en het Programma Hoog Frequent Spoor (PHS), waardoor de transfer een steeds groter knelpunt begint te vormen. Om dit op te lossen, is in het kader van

PHS een aantal oplossingsrichtingen onderzocht. De conclusie is dat zowel extra perroncapaciteit moet worden toegevoegd, uitbreiding van stijgpuntcapaciteit met een structurele herindeling van de passerelle noodzakelijk is en de entreecapaciteit aan de Paleiskwartierzijde dient te worden vergroot. Deze aanpassingen raken direct de naaste omgeving.

Naast de toename van de betekenis van het stationsgebied binnen de stad i.v.m. groei in bereikbaarheid binnen het spoorwagennet en het aantal reizigers, zien we ook ontwikkelkansen voor het stationsgebied (verdichtingsopgave). De Provincie brengt via de ontwikkelagenda spoor, HOV en knooppunten de ontwikkeling in van de OV-knoop Den Bosch.

Wanneer je deze opgaves tegen elkaar legt, ontstaat de complexe opgave om de stationsknoop verder te ontwikkelen binnen de beperkt beschikbare ruimte. Hiervoor is een intensieve manier van samenwerken nodig om het gebied in één keer goed aan te pakken om zo te komen tot een toekomstvaste, robuuste oplossing.

stationsplein centrum zijde

drukke op station

stations fietsenstalling

Alle rondom het stationsknooppunt betrokken partijen (Ministerie van Infrastructuur en Waterstaat, ProRail, NS-stations, Provincie Noord-Brabant en gemeente) beseffen dat een integrale aanpak noodzakelijk is om te komen tot een gezamenlijk plan van aanpak voor de plannen en ambities. Gelet op de opgave is deze aanpak groter en breder dan het maatregelenpakket dat in het kader van PHS wordt voorzien. Samen optrekken biedt de kans om het gebied in één keer goed aan te pakken en er een helder, samenhangend en aansprekend geheel van te maken. Voor de gesprekken over deze samenwerking is

de Toekomstverkenning Knooppuntontwikkeling Station 's-Hertogenbosch opgesteld. Hierin zijn alle (nu bekende) ambities, uitdagingen en kansen voor het station en de directe omgeving op een rij gezet. De toekomstverkenning betreft de onderlegger voor de overleggen met de andere partijen. Lopende het proces zullen er ambities aan worden toegevoegd en zullen ambities worden gewijzigd. De gesprekken zullen vervolgens leiden tot gezamenlijke ambities en vervolgens tot maatregelen. Het uiteindelijke resultaat is een plan van aanpak voor een integraal en gezamenlijk project waarin de integrale ambitie bestuurlijk wordt vastgesteld. Alhoewel er nog geen compleet beeld is van de totale financiële omvang van het programma en van het netto gemeentelijk aandeel in de kosten van het programma, is wel reeds een voorstel voor het Structuurfonds gedaan om samen met het de eerder genoemde partijen ontwikkelingen rondom knooppunt Station in gang te kunnen zetten.

In het kader van het programma MIRT A2, een samenwerking met het ministerie van I&W, RWS, de provincies Noord-Brabant en Gelderland en de regio Rivierenland, zijn er zogenaamde quick wins benoemd die moeten leiden tot zogenaamde spitsmijdingen op de A2 wordt gerealiseerd. Eén van deze quick win maatregelen bevindt zich in de Spoorzone, namelijk de quick win knooppuntontwikkeling. Hierbij wordt onderzocht welke maatregelen er op korte termijn (2019/2010) genomen kunnen worden, zodanig dat de automobilist wordt verleid het openbaar vervoer te gaan gebruiken in plaats van de auto, met name in de spits. Gedacht wordt daarbij aan verbetering van fietsenstallingen, bewegwijzering en communicatie.

Living Labs

Met de Actualisatie stedelijke bereikbaarheidsstrategie van 7 mei 2019 is onder andere besloten dat we living labs gaan voorbereiden voor de Magistratenlaan en Onderwijsboulevard. Living Lab is een vernieuwende aanpak om een eindverkeerssituatie met tijdelijke verkeersmaatregelen te beproeven voor een korte periode van 2 à 3 maanden. Maatregelen bestaan uit praktische ingrepen zoals het afsluiten van een (zij)weg, het instellen van een tijdelijk verkeersregime (bijvoorbeeld eenrichtingsverkeer of verlaging van snelheid), het toepassen van tijdelijke verkeerslichten, rijstrooksignalering en/of wegmarkering. Hierbij wordt een (mogelijke) eindsituatie eerst in de praktijk getest voordat deze tot definitieve uitvoering wordt gebracht. Daarbij geldt dat gedurende de praktijkproef monitoring plaatsvindt; dat kan middels data en/of camera's, maar ook gebruikersinformatie. Een living lab gaat daarom gepaard met een gebruikersgroep. Ten slotte worden de ingrepen geëvalueerd en bestuurlijk ter besluitvorming voorgelegd.

Op basis hiervan kunnen we voorbereidingen treffen voor inrichting van Campus Onderwijsboulevard. Hierbij gaat het om een groene campus door de Onderwijsboulevard vrij te maken van doorgaand verkeer. Het Westerpark maakt onderdeel uit van het studiegebied voor de Campus. Parallel aan het Living Lab over de Onderwijsboulevard kan samen met onderwijsinstellingen verder invulling worden gegeven aan dit concept Campus Onderwijsboulevard. Tevens kunnen gebruikers de dan (tijdelijk) ontstane ruimte in gebruik nemen en meer betekenis geven aan de openbare ruimte als plek voor ontmoeting en verblijf.

Onderwijsboulevard

inspiratie voor campus

inspiratie voor campus

Magistratenlaan

Mobility as a Service (MaaS)

Op het vlak van duurzame mobiliteit zijn we aan de slag gegaan met Mobility as a service (MaaS). MaaS houdt het aanbieden van mobiliteit in via een app waarbij mensen hun reis kunnen plannen, boeken en betalen via één app. Dat gaat zowel om deelfietsen, openbaar vervoer, taxi en deelauto's. Het idee achter MaaS is dat wanneer mensen van allerlei vervoerwijzen gebruik kunnen maken, zij geen eigen vervoer (meer) nodig hebben. Het doel van dit project is te toetsen of we hiermee de auto- en parkeerdruk kunnen verminderen en mensen meer bewegingsvrijheid kunnen bieden, ook mensen die geen eigen of beperkt vervoer hebben. Het bedrijf BEAMRZ heeft een app ontwikkeld. Hiermee wordt in 2019 ervaring opgedaan in het Paleiskwartier. Momenteel hebben 200 bewoners zich aangemeld. Deze pilot wordt begeleid door de Universiteit Twente. Zo wordt gedragsverandering (zijn mensen te beïnvloeden door te belonen?) gemeten evenals de effecten van 'gamification'. Tevens heeft BEAMRZ tijdelijk een winkel gerealiseerd aan de zijde van Willemsplein/hoek Paleisbrug ter promotie van de app, maar ook voor private lease van e-bikes. Deze BEAMRZ store loopt goed, het functioneert onder andere als helpdesk voor allerlei vragen met betrekking tot gebruik van de app, maar ook om bijvoorbeeld e-bikes uit te proberen.

deelfietsen BEAMERZ

Paleiskwartier elektrisch

Responsieve buitenruimte

We zijn een aanpak aan het voorbereiden waarbij de openbare ruimte in de Spoorzone ontwikkeld wordt als 'responsieve buitenruimte': een openbare ruimte die reageert op de gebruiker. De 'slimme buitenruimte' kan hiervoor worden ingezet, met sensoren, het verzamelen van data en dynamisch straatmeubilair (zie ook hst 5). Hierbij kan kunst in de openbare ruimte geïntegreerd worden, waarbij het gaat om 'slimme' kunst die interactie met toeschouwer/bezoeker stimuleert.

inspiratie voor responsieve buitenruimte

Paleisbrug

Natuur in de stad

Voor 'Natuur in de stad' gelden er algemene doelstellingen die ook voor de Spoorzone van toepassing zijn. Hierbij gaat het over het omvormen van bestaand openbaar groen naar meer natuurvriendelijk groen, door het beter in te richten of anders te beheren. Ook gaat het over nestkasten en speciale dakpannen voor zwaluwen, huismussen en vleermuizen, over groene daken, groene schoolpleinen en particuliere initiatieven voor stadsnatuur. Op het niveau van een samenhangend natuurnetwerk door de stad wordt in de Spoorzone vooral de potentie van de spoorlijn aangegeven als 'Groen lint voor vlinders'. Bloemrijke wegbermen, spoortaluds, maar ook bomenrijen en kleinere groen gebiedjes in de wijk noemen we 'groene linten'. Vooral sprinkhanen, dagvlinders en wilde bijen profiteren van deze groene linten. In combinatie met bomen en struiken leven er vogels en vleermuizen.

Herinrichting openbare ruimte als onderdeel van gebiedsontwikkelingen

De herinrichting van de openbare ruimte maakt onlosmakelijk onderdeel uit van de gebiedsontwikkelingsprojecten zoals bij Willemspoort, Paleiskwartier en Boschveld:

Op 22 april 2018 heeft de opening van het Transferium Deutersestraat - het groenste transferium - plaatsgevonden. Samen met bewoners van de Deutersestraat is een plan gemaakt voor de herinrichting van de weide langs de Deutersestraat tot bloemrijk grasland met een aantal fruitbomen voor de biodiversiteit. Een oude drinkvijver is hersteld tot poel voor amfibieën.

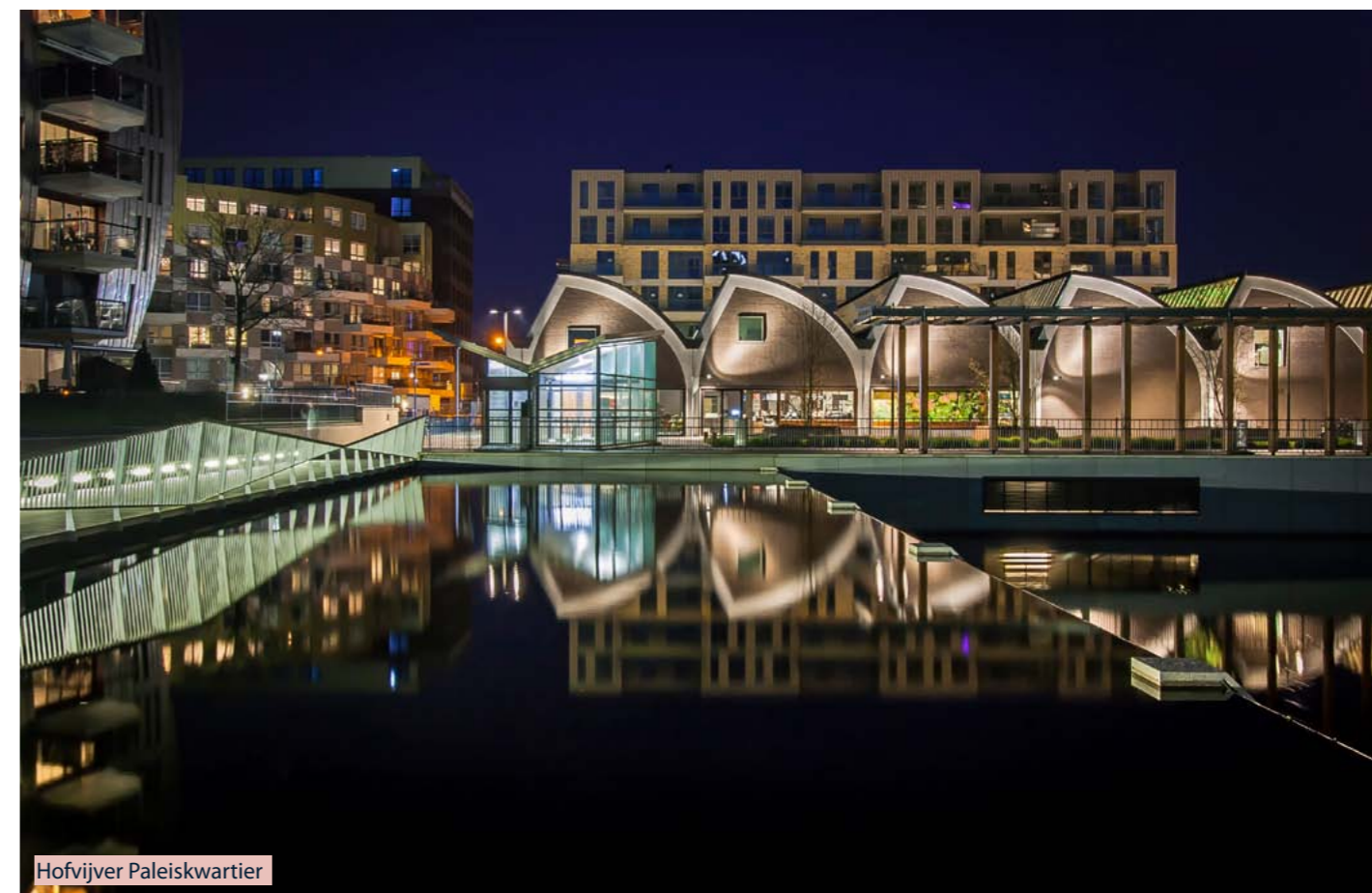
Het stedenbouwkundig plan voor Willemspoort-Zuid is recent opgesteld; hierbij wordt een nieuwe stadsrand gevormd aan de Gement. Over de relatie tussen Willemspoort en de Gement wordt gesproken met Natuurmonumenten en Staatsbosbeheer. Gezamenlijk doel is een landschapsplan en een plan voor de recreatieve ontsluiting van de Gement.

Uit onderzoeken blijkt dat het Paleiskwartier gevoeliger is voor wateroverlast bij piekbuien en opwarming in de hete zomermaanden (hitte-eiland). Beiden zouden met meer vegetatie in de wijk kunnen worden bestreden. Meermalen is dan ook de wens geuit om te vergroenen. Dit past in het gemeentelijke beleid voor klimaatadaptatie en 'Natuur in de Stad'. Voor de vergroening is een pakket van maatregelen bedacht die door de gemeente, Paleiskwartier BV en de VvE's kunnen worden uitgevoerd. Als start van de vergroening zijn door de gemeente een drietal 'vogelbosjes' aangeplant, die aantrekkelijk zijn voor vlinders, insecten en vogels. In het kader van de verkoeling is de fontein in de Hofvijver recent weer in werking gesteld. Ter bestrijding van de algengroei in de vijver in het Paleiskwartier zijn korven met riet geplaatst, die als helofytenfilters het water schoon zullen houden.

De eerste fase van het Groene Hart van Boschveld is inmiddels aangelegd. Voor dit wijkpark is een ontwerp gemaakt, samen met een werkgroep waaraan onder andere werd deelgenomen door de werkgroep Groen en Spelen van het OBB,

maar ook door nieuwe bewoners (van het CPO-project en de andere nieuwbouw in het Hart van Boschveld). Het park is wat gebruik betreft een echt wijkpark: de wijkspiegelplaats bij de BBS ligt er middenin. Er is veel aandacht voor duurzaam waterbeheer en voor biodiversiteit. Na oplevering van de laatste woningen in het Hart van Boschveld wordt de inrichting van het park afgerond.

Bij de uitwerking van de ambities voor de Brabant-hallen, ligt een concrete opgave voor een kwaliteitsslag in de openbare ruimte. Hierbij gaat het om een structurele oplossing voor het parkeren in combinatie met structurele vergroening. (Dit vervangt dan de tijdelijke situatie, waarbij de landtong tot 2021 is ingericht voor parkeren ten behoeve van Grasso/Grenco, Boschveld en Brabanthallen.) Tevens is daarbij de aanleg van een langzaam verkeersroute naar de Brabanthallen en de Gruyterfabriek beoogd, aanhakend aan de Paardskerkhofweg, waardoor dit gebied beter wordt aangehaakt op de omgeving. Dit wordt uitgewerkt en ter besluitvorming aan de gemeenteraad voorgelegd in het vierde kwartaal van 2019.

Hofvijver Paleiskwartier

04

Herbestemmen en restauratie van industrieel erfgoed

De Spoorzone 's-Hertogenbosch heeft een zichtbare historie van moderniteit en experiment. De zichtbaarheid van deze iconische fabrieksgebouwen door op elkaar afgestemde herbestemming kan zorgen voor een sterke identiteit. Daarom is een ontwikkelrichting van de Spoorzone: **de herbestemming en restauratie van industrieel erfgoed in onderlinge samenhang gericht op een stedelijke context.**

Het vele erfgoed in 's-Hertogenbosch staat symbool voor het rijke verleden. De historische omgeving geeft de stad een grote aantrekkingskracht en vormt ook de basis voor nieuwe ontwikkelingen en gebruiksvormen. Erfgoed is verankerd in het collectief geheugen van de stad en haar inwoners en geeft betekenis aan de stad. Oud en nieuw bestaan niet alleen naast elkaar, maar versterken elkaar ook. Eigentijdse bebouwing en revitalisering, restauratie- en herbestemming van cultureel-historische waarden gaan samen in het ontwikkelen van nieuwe actuele programma's.

In de Spoorzone zijn diverse interessante monumenten c.q. cultuurhistorisch waardevolle panden aanwezig. Een aantal daarvan is al gerestaureerd en succesvol herbestemd, zoals de voormalige Veemarkthallen (nu Congrescentrum 1931), de Gruyterfabriek, de Willem II fabriek (nu poppodium en kunstruimte Willem Twee), het sheddakengebouw (nu detailhandel en horeca) en de IJzergieterij (nu World Skate Center).

Verder is er een aantal niet monumentale, maar wel cultuurhistorisch waardevolle gebouwen herbestemd: de Verkadefabriek en Melkfabriek. Daarnaast is aan de zijde van de Industriehaven een wateropstappunt gerealiseerd, wat het cultuurhistorisch varen versterkt.

De actuele opgave voor het herbestemmen en restauratie van industrieel erfgoed ligt bij het terrein van Grasso/Grenco en bij het Molengebouw. Daarnaast ligt er nog een opgave voor de voormalige locatie van de Kunstacademie aan de Onderwijsboulevard en het uitbouwen van het waterknooppunt.

Grasso/Grenco

Het gebouwencomplex is sinds 1912 gevestigd aan de Parallelweg en is deels rijksmonument.

Het complex is sinds enige jaren in eigendom van de gemeente en bestaat uit een fabriek (verhuurd aan het bedrijf GEA Grasso) en een kantoorgebouw (Grasso-pand); deze beide bouwdelen zijn beschermd als rijksmonument. In de sinds 2013 gerestaureerde 'machinefabriek' van Grasso is de bedrijfsfunctie incl. kantoor van GEA ondergebracht, waardoor het voormalige Grasso-kantoor volledig herbestemd kan worden. Ten zuiden hiervan staan verschillende industriële gebouwen, voornamelijk uit de jaren '60-'70 (Grenco). Ten westen van de machinefabriek is een vleugel met werkplaats, woonhuis en fabrieksmuur langs de Paardskerkhofweg.

Met de geplande herontwikkeling van het kantoor en de werkruimtes en de fysieke upgrading krijgt het gebouwencomplex een nieuwe rol in de Spoorzone.

Het bedrijventrum Grasso wordt een hotspot voor de data en ICT-sector.

Bij Grasso heeft een restauratie van de 'buitenschil' plaatsgevonden in de periode 2018/2019. Vanaf 2020 wordt het pand intern verbouwd tot bedrijventrum voor ICT-bedrijven. Medio 2021 zal deze ingrijpende verbouwing gereed zijn.

Het naastgelegen Grenco-complex met daarin ondermeer het Boschveld Ambachten Centrum (BAC) krijgt een directe verbinding met het Grassogebouw, inclusief een gezamenlijke ontmoetingsplek.

"Grasso 1928"

Molengebouw

Het Molengebouw is een voormalige meelfabriek uit 1909. Het heeft cultuurhistorische waarde als illustratief voorbeeld van het voor die tijd moderne type meelfabriek, met de voor dit type kenmerkende ligging, omvang en vormgeving. Het Molengebouw heeft architectuurhistorische waarde als voorbeeld van sobere en doelmatige fabrieksarchitectuur en vanwege de plaats die het gebouw inneemt in het veelzijdig oeuvre van de architect F.C. de Beer. Het gebouw heeft bouwhistorische waarde vanwege de toegepaste materialen, met name de gietijzeren kolommen, de betonnen silo's en het betonnen waterreservoir. Het heeft ensemblewaarde vanwege de herkenbare functionele samenhang met de wijk en als beeldbepalend element hierin. Het is zeldzaam als voorbeeld van het eertijds gangbare type moderniserende meelfabriek en is bovendien gaaf behouden.

Dit Molengebouw op het voormalige Koudijs/De Heus-terrein is een culturele broedplaats en hotspot voor entrepreneurs. Dit monumentale deel van de Kop van 't Zand zal identiteit (ruimtelijk en functioneel) kunnen geven aan de transitie. De juiste aanpak van restauratie en herbestemming is hierbij cruciaal. Om het fabriekscomplex publiekstoegankelijke en veilig te maken zijn werkzaamheden in de periode 2015 - 2016 gericht geweest op instandhouding. Daarbij zijn onder andere de gebouwen wind- en waterdicht gemaakt, gelaagde gevels afgepeld en onveilige

situaties aangepakt. Daarna is het complex overgedragen aan gebruikers die afzonderlijk eigen inbouwpakketten hebben gerealiseerd. Voor de lange termijn is het noodzakelijk een volgende stap te zetten.

Het Molengebouw kan als monumentaal boegbeeld een cruciale rol spelen in de toekomstwaarde van het gebied. Dit vraagt om een nieuwe impuls op het casco, zodat nieuwe markt vragen kunnen landen. Het instandhoudingstraject met een perspectief van 10 jaar dient te worden aangevuld met een meer duurzame en grondige aanpak voor de komende 30 tot 50 jaar. Hiertoe is medio 2018 een eerste concept-verkenning gedaan, waarbij gestudeerd is op de benodigde ingrepen die noodzakelijk zijn om het gebouw geschikt te maken voor multifunctioneel gebruik. Klimaat adaptieve maatregelen als onderdeel van de voorgenomen herbestemming zijn daarbij ook een optie.

Naast restauratie van het Molengebouw moet bezien worden welke andere onderdelen van het De Heus-complex geïntegreerd kunnen worden in de gebiedsontwikkeling, evenals herbestemming van de voormalige IJzergieterij. Het Ruimtelijk en Functioneel Kader (zie hst 2) zal hier helderheid in moeten bieden.

Molengebouw

Remingtonfabriek

Het vroegere gebouw van de Kunstacademie aan de Onderwijsboulevard is een gebouw uit 1960, dat destijds een uitbreiding betrof van het hoofgebouw van de 'Remington Randfabriek'.

Dit gebouw is geen monument, eerder is besloten om in samenspraak met de eigenaar de karakteristieke en de cultuurhistorie van het gebouw bij een herontwikkeling mee te nemen in de plannen. Ofwel middels behoud, ofwel middels verwijzing in het ontwerp naar de historische situatie bij nieuwbouw of toe te voegen nieuwbouw.

Waterknooppunt

De stad 's-Hertogenbosch ontleent haar ontstaansgeschiedenis aan de strategische ligging aan waterlopen en rivieren. Het water speelde in de stad een belangrijke rol in handel en overslag. In de afgelopen decennia is het water in de stad opnieuw ontdekt. Zo zijn de rondvaarten van de Kring Vrienden over de gerestaureerde Binnendieze de meest populaire cultuur-historische attractie van de stad. Ook op het water van de Dommel, de Aa en de Dieze is het aantal varende partijen de afgelopen jaren sterk toegenomen. De Zuid-Willemsvaart is als tracé een industrieel monument dat niet alleen de oude vesting dwars doorsnijdt, maar ook de huidige Spoorzone doorkruist.

Het Zuid-Willemspark is daarmee een belangrijke schakel tussen Spoorzone en de binnenstad en verbindt tegelijk ook deze gebieden met belangrijke ecologische structuren aan de flanken. Er is reeds geëxperimenteerd met de watertaxi (o.a. Bossche waterweek), er is echter nu nog geen haalbare businesscase van te maken. De doorontwikkeling van de Spoorzone biedt kansen om halteplaatsen te koppelen aan andere vormen van OV en te laden met meer programma. Vooruitlopend op het vervolg van het experiment is al wel geïnvesteerd in een eerste opstapplaats in de Spoorzone. Op 25 mei 2018 is de steiger "waterknooppunt de Gruyter" in gebruik genomen. Per boot kan nu een verbinding worden gelegd met diverse bestaande opstapplaatsen in de binnenstad.

aanlegsteiger waterknooppunt de Gruyter

05

Ruimte bieden voor innovatie en experiment

Ruimte bieden voor innovatie en experiment: te beginnen met projecten uit het programma 'Slimme buitenruimte' in de Spoorzone tot ontwikkeling te brengen

De Spoorzone vervult een rol in de stad als broedplaats voor kenniswerkers, studenten en startups. Een ontwikkelrichting is om in het gebied expliciet ruimte te bieden voor innovatie en vernieuwing. Dit proces starten we programmatisch op met het datage-dreven digitaal verslimmen van de fysieke buitenruimte ('Slimme buitenruimte'). Doelstelling is om met technologie en data de fysieke buitenruimte te innoveren gericht op het versterken van de kwaliteit, vitaliteit en sociale veiligheid van de openbare ruimte. Het programma levert een bijdrage aan de moderne en aantrekkelijke leefomgeving van Spoorzone. Het uitgangspunt voor de slimme buitenruimte is doen, experimenteren en leren. In de Spoorzone testen we dingen uit die anderen (zoals bedrijven, studenten, bewoners, andere gemeenten) en wij zelf hebben bedacht. We leren door te doen en te experimenteren via een open samenwerking en het delen van kennis.

In het kader van het programma 'Slimme buitenruimte' zijn al de nodige resultaten geboekt. Zo is het IoT (Internet of Things) Stadslab in het Grenco-gebouw gerealiseerd. Het IoT Stadslab is een ontmoetings- en werkplaats waar we samen met de stad gebouwd wordt aan de digitalisering van de openbare ruimte. Het is een co-creatie lab waar bedrijfsleven, onderwijs en overheid samenwerken, kennisdelen en experimenteren en waar technologie, creativiteit en sociaal bij elkaar komen. Het lab is tijdens de eerste Den Bosch Data Week (DBDW), eind oktober 2018, officieel in gebruik genomen in nauwe samenwerking met studenten van Avans.

De opgave voor de komende tijd betreft de doorontwikkeling van het IoT stadslab als 'broedplaats' voor vernieuwing en experimenten. Dit doen we enerzijds door intensivering en uitbouwen van de samenwerking met het Bossche onderwijs en bedrijfsleven (startups). Anderzijds gaan we in de Spoorzone meer buiten op straat experimenteren met nieuwe toepassingen. We bieden het onderwijs en bedrijfsleven letterlijk meer ruimte hiervoor. Met deze aanpak verrijken we ook de bestaande innovatieroute met nieuwe datagestuurde toepassingen en maken we slim 's-Hertogenbosch echt voelbaar in de Spoorzone.

Verder staat de ontwikkeling van het Smart Square aan de Onderwijsboulevard voor 2019 op het programma als onderdeel van het gemeentelijke programma Smart Cities. In 2018 is een prijsvraag georganiseerd door het Bosch Architectuur Initiatief (BAI) en de gemeente, voor een ontwerp van de openbare ruimte en ontmoetingsplek op het plein voor het Koning Willem I College (KWIC) aan de Onderwijsboulevard. Het gaat om een plek die gebruikt wordt om mensen samen te brengen: een ontmoetingsplek. Smart Square is straks de plek waar de afstudeerprojecten van bijvoorbeeld het KWIC en Avans Hogeschool worden tentoon-

gesteld, waar de HAS Hogeschool een pop-up foodstore kan openen en waar het IoT Stadslab en startups uit de stad slimme toepassingen kunnen uitproberen. Multi inzetbaar dus, met een nieuwe dynamiek. The Smart Box, een ontwerp van TU-Delft-studenten, is de winnaar van de ontwerp-prijsvraag Smart Square. Naast de realisatie van een ontmoetingsplek (Smart Box) voor 5 jaar en faciliteren van de programmering, gaat het ook om de herinrichting van de openbare ruimte. Het streven is om de realisatie van de SmartBox vóór de Den Bosch Data Week van 2019 gereed te krijgen.

plein aan onderwijsboulevard

Smart Box

IoT Stadslab

06

Duurzame gebiedsontwikkeling

Duurzame gebiedsontwikkeling door een gebiedsgerichte aanpak van energietransitie te concretiseren voor de Spoorzone, middels één of meerdere wijkplan(nen) Energietransitie en het verkennen van kansen op het gebied van circulaire economie.

De Spoorzone herkenbaar duurzaam

Duurzaamheid moet op alle niveaus zichtbaar worden binnen de Spoorzone en haar (deel) projecten. Denk hier bijvoorbeeld aan groene gevels, groene daken, zonnepanelen, mobiliteitsconcepten in de openbare ruimte etc. Deze zichtbaarheid van duurzaamheid in de Spoorzone kan als vliegwiel dienen voor andere grotere projecten binnen 's-Hertogenbosch en draagt tevens bij aan het behalen van de gemeentelijke duurzame ambities.

Gezien de doelen van het programma Duurzaamheid en vigerend beleid wordt in projecten in ieder geval ingezet op de volgende ambities:

1. Gezonde, groene, klimaatbestendige leefomgeving (waaronder water en ecologie)
2. CO2-neutrale gemeente (waaronder onze energieneutraal ambitie);
3. Waardebehoud van grondstoffen (circulair);
4. Duurzame mobiliteit; (zie ontwikkelrichting kwaliteit openbare ruimte en bereikbaarheid)
5. Goed woon- en leefklimaat.

Duurzaamheid vindt zijn vertaling in de verschillende projecten door zowel de inzet van particuliere partijen alsmede door de begeleiding door de gemeente. Resultaten op het gebied van duurzame gebiedsontwikkeling zijn voor de verschillende gebieden:

- ✘ Transferium West is het groenste transferium van Nederland. Het is voorzien van groen, materiaalgebruik is beperkt en met zonnepanelen wordt zoveel stroom opgewekt dat daarmee de elektrische bussen kunnen opladen.
- ✘ Willemspoort-Noord: de parkeerstraat langs de Randweg is uitgerust met zonnepanelen. Het binnenterrein is geheel groen ingericht en er zijn speciale voorzieningen voor de laatste huiszwaluwkolonie in Den Bosch. Willemspoort-Zuid: hier wordt Warmte Koude Opslag (WKO) toegepast en het groen biedt voldoende waterberging. Verder is de opzet klimaatbestendig, hiertoe is een hittestresstest uitgevoerd.
- ✘ Paleiskwartier: Voor het gebied Paleiskwartier zijn eerder al duurzame keuzes gemaakt, zoals toepassen van WKO. Hier wordt nu verder op voortgebouwd. Op diverse gebouwen zijn zonnepanelen geplaatst. Binnen 'Paleiskwartier elektrisch' maken inmiddels naast diverse bedrijven ook bewoners gebruik van de elektrische poolauto's.

transferium Deuteren

zonnepanelen op carport bij Willemspoort-Noord

- ✘ Boschveld: Bij nieuwbouwplannen wordt duurzaamheid geïntegreerd in de ontwikkeling. In de eerst volgende ontwikkeling van 'Vlek 3 Boschveld' (locatie van de voormalige basisschool) worden de grondgebonden woningen aardgasvrij en gebouwd met een EPC=0. Het appartementsgebouw zal voldoen aan de eisen voor bijna energieneutrale gebouwen (BENG). Het dak van Parousia wordt vernieuwd (ten behoeve van geluidisolatie) en waarschijnlijk vervangen door een geïntegreerd zonnepanelendak. Bij het projectdeel langs de Paardskerkhofweg heeft de ontwikkelaar voor de kopers een optie voor extra duurzaamheidsmaatregelen ontwikkeld. Bij het CPO-project 'Bewust Wonen en Werken Boschveld' (BWVB) hebben de initiatiefnemers gekozen voor een 'technisch, ecologisch, sociaal en financieel' duurzaam project. Zo filtert BWVB het eigen afvalwater en is er gekozen voor toepassen van duurzaam hout bij de gevels. Ook zijn energiebesparende maatregelen toegepast en wordt eigen energie opgewekt.

- ✘ Michelin-terrein: Voor dit terrein is het plan voor Weener XL in ontwikkeling. Weener XL heeft hoge ambities wat duurzaamheid betreft. Het nieuwe gebouw dient zowel bouwkundig als functioneel duurzaam te zijn. Om het ambitieniveau wat duurzaamheid voor de nieuwbouw betreft concreet en meetbaar te maken, wordt de digitale meetlat GPR (Gemeentelijke Praktijk Richtlijn Gebouw) toegepast. Voor wat betreft de thema's energie, milieu, gezondheid, gebruikskwaliteit en toekomstwaarde wordt gestreefd naar een totaalscore 8 of hoger waarbij de score op de afzonderlijke onderdelen niet lager dan 6 mag zijn. Uitgangspunt is een energieneutraal gebouw, waarbij alle energie zelf wordt opgewerkt. De start bouw is gepland in 2020.
- ✘ Brabanthallen: de toekomstige Studio 31 (Poppodium/Entertainmentaccommodatie) en de nog te verbouwen congresruimten 1965 zullen straks voldoen aan het Keurmerk Green Key. Green Key is het internationale keurmerk voor duurzame bedrijven in de recreatie- en vrijetijdbranche en zakelijke markt. Voor de diverse hallen en de vele en gevarieerde beurzen en evenementen van Brabanthallen 's-Hertogenbosch is Libéma sinds 2018 onder begeleiding van de B.O.M. (Brabants Ontwikkelings Maatschappij) bezig met diverse energiebesparingsonderzoeken en het optimaliseren van groenvoorzieningen.
- ✘ Grasso/Grenco; het Grasso-pand wordt

verbouwd tot een energieneutraal pand. Daarnaast zal bij de doorontwikkeling van het Grenco-complex volop aandacht zijn voor duurzaamheid, zowel op gebouw- als gebiedsniveau.

- ✘ EKP-terrein: In het door de gemeenteraad vastgestelde Ontwikkelkader EKP-terrein zijn de randvoorwaarden voor milieu en duurzaamheid omschreven. Zo dient de ontwikkeling minimaal energieneutraal te zijn op gebiedsniveau, waarbij de ambitie is om energieneutrale gebouwen te realiseren en bij voorkeur gebouwen die zelfvoorzienend in energie zijn. Ook toekomstbestendigheid, duurzaam materiaalgebruik, hemelwater vasthouden en goede, innovatieve oplossingen voor de aanwezige milieuhinder zijn randvoorwaarden voor de te ontwikkelen plannen. Deze randvoorwaarden zijn vervolgens uitgewerkt in eisen en wensen op het thema duurzaamheid in de gunningscriteria voor EKP-Noord.
- ✘ Kop van 't Zand/Orthenpoort-Zuid: Bij het opstellen van het Ruimtelijk en Functioneel Kader wordt nadrukkelijk naar kansen op het gebied van duurzaamheid en de energietransitie gekeken.

Daarnaast zijn er individuele projecten te noemen op het gebied van het thema duurzaamheid. Op diverse gemeentelijke gebouwen zijn zonnepanelen geplaatst en de gebouwen aan de westzijde van de Onderwijsboulevard zijn verduurzaamd.

binnenterrein bij het CPO project in Boschveld

07

Aanpak programma Spoorzone

Naast de inhoudelijke ontwikkelrichtingen is t.a.v. de wijze waarop het programma wordt aangepakt het volgende geformuleerd:

- ✘ **de aanpak van de ontwikkelingen binnen de Spoorzone 's-Hertogenbosch plaats te laten vinden op programmatische wijze;**
- ✘ **het programma Spoorzone 's-Hertogenbosch en concrete (deel)plannen te realiseren met participatie van belanghebbenden in het gebied; daarbij waar mogelijk co-creatie in te zetten, maar ook andere instrumenten zijn mogelijk (community-aanpak, living lab).**

Bij de verschillende projecten wordt op maat samengewerkt met stakeholders, gebruikers, omwonenden en andere belanghebbenden.

Participatie

Bij de benodigde ruimtelijke procedures worden de gebruikelijke werk- en overlegvormen toegepast teneinde belanghebbenden en stakeholders te informeren, hun reacties in een vroegtijdig stadium te krijgen e.d. Dit wordt gedaan door bewonersbrieven, informatie- en inloopbijeenkomsten.

Daarnaast vinden er ook andere vormen van participatie plaats.

Voorbeelden van vormen van de participatieve aanpak zijn:

- ✘ **Spoorzone-breed:** Ten behoeve van de totstandkoming van de Ontwikkelrichtingen en aanpak Spoorzone hebben we met een kick-off sessie en diverse themavonden eind 2017/ begin 2018 input opgehaald bij belanghebbenden en stakeholders.
- ✘ **EKP-Noord:** Voor de totstandkoming van het Ontwikkelkader EKP-terrein is eind 2017 gewerkt met inspiratie-sessies. Deze sessies hebben plaatsgevonden in dezelfde periode en met een vergelijkbare thematische aanpak als die van Spoorzone-breed. Momenteel vinden de dialoogrondes plaats in het kader van de aanbestedingsprocedure. Tevens is één van de onderdelen waarop getoetst wordt, de wijze waarop de marktpartijen in hun voorstellen met het betrekken van de omgeving omgaan.
- ✘ **Paleiskwartier-Zuid:** Voor deze wijk is reeds een langdurig bestaand overleg aanwezig tussen Paleiskwartier BV, wijkbelangen Paleiskwartier en de gemeente. Recent is op verzoek van Wijkbelangen Paleiskwartier een speelgelegenheid gerealiseerd aan het Residentieplein.
- ✘ **Smart Square:** In dit gedeelte van de Onderwijsboulevard willen we met de realisatie van het Smart Square (zie hst 5) een ruimte toevoegen die ontmoeting stimuleert tussen bewoners, studenten en het bedrijfsleven. Naast het informeren van betrokkenen (bewoners, studenten, bedrijven) willen we hen ook uitdagen mee te denken in de opzet en programmering.
- ✘ **Living labs (Magistratenlaan/Onderwijsboulevard):** Zoals onder hst 3 aangegeven gaat er hierbij gewerkt worden met een gebruikersgroep. Gedurende de praktijkproef vindt monitoring plaats o.a. op basis van gebruikersinformatie.
- ✘ **Boschveld:** Voor de wijk Boschveld (inclusief Veemarktkwartier) zijn er verschillende gestructureerde overleggen. Er is een Boschveldoverleg, georganiseerd door het OBB (Onafhankelijk Buurtplatform Boschveld) met diverse werkgroepen. Verder is ook een overleg waarbij de woningcorporaties, gemeente en OBB afstemmen.
- ✘ **Kop van 't Zand/Orthenpoort-Zuid:** met alle eigenaren in het gebied is reeds individueel een oriënterend/inventariserend gesprek gevoerd. Daarnaast zijn diverse stakeholders betrokken bij de sessies met het O-team. Bij de totstandkoming van het RFK wordt ook een participatie-traject opgestart, waarbij het stedenbouwkundig bureau de regie heeft.
- ✘ **Binnen de Spoorzone** is er ook een vereniging van bedrijven aanwezig: de Ondernemersvereniging Spoorzone. De vereniging heeft een vast contactpersoon binnen de afdeling Economie & Energie. Er vindt afstemming plaats over ruimtelijke ontwikkelingen, integrale veiligheid, parkeren en bereikbaarheid.

Samenwerking

Ook vindt in projecten / ontwikkelingen binnen de Spoorzone intensieve samenwerking plaats met stakeholders in de Spoorzone in het kader van het motto #samen. Deze stakeholders omvatten ook partners als de 'Spoorse partijen' (Ministerie, ProRail, NS en provincie Noord-Brabant).

V.w.b. de samenwerking met de provincie wordt verkend in hoeverre we een samenwerking (en eventueel samen investeren) rond het thema 'Stedelijke Transformatie' kunnen vastleggen in een intentie-overeenkomst.

We werken in het IoT Stadslab samen met verschillende partijen uit bedrijfsleven en onderwijs, waaronder docenten en studenten van Avans, HAS en de JADS (Jheronimus Academy of Data Science).

Communicatie

- ✘ Communicatie over het Programma Spoorzone 's-Hertogenbosch en over de verschillende projecten binnen de Spoorzone naar buiten toe is een belangrijk onderdeel van de aanpak. Voor de Spoorzone is hiertoe een vormtaal ontwikkeld.
- ✘ Er wordt sinds 2019 gewerkt met een maandelijkse nieuwsbrief; deze digitale nieuwsbrief wordt verstuurd aan alle geïnteresseerden.
- ✘ Ook wordt bij diverse gelegenheden, zoals bijv. een verkeerscongres, Provada, Brabant Vastgoed of bijeenkomst BAI, de aanpak van de Spoorzone voor het voetlicht gebracht en daarnaast is over de Spoorzone gepubliceerd in het tijdschrift Stationslocaties (2018 en 2019).

Gemeente 's-Hertogenbosch
Sonja van der Beek
Ontwikkelingsmanager Spoorzone
spoorzone@s-hertogenbosch.nl
juni 2019